

Victor PETRESCU
(Târgoviște)

NEAGOE BASARAB
ȘI „ÎNVĂȚĂTURILE” SALE

Neagoe Basarab and „His knowledges”

Abstract. The author evokes the figure of Neagoe Basarab who was the voivode of Wallachia between 1512 and 1521. He is a prominent personality of the Romanian culture from the sixteenth century. This article analyzes in a synthetic formula *The knowledges of Neagoe Basarab for his son Teodosie*, one of the oldest literary work from Wallachia.

The knowledges of Neagoe Basarab for his son Teodosie is placed among the Romanian masterpieces of all time, as it presents for the first time the moral and spiritual profile of our people, his experiences and aspirations. B. P. Hașdeu qualifies this work a „glorious monument of literature, of politics and philosophy to our ancestors”, comparing Neagoe with the Roman emperor Marcus Aurelius.

Keywords: protector of monastic settlements, moral and political education manual, sources of inspiration, eternal happiness, elegiac pages, convention of Christian moral.

Sfârșitul de secol al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea aduce în viața Țării Românești momente de referință. Este de notat mai întâi contribuția remarcabilă a lui Radu cel Mare (1495-1508) care reorganizează biserica, zidește frumoasa mănăstire din Deal, de lângă Târgoviște, comandă călugărului Macarie, adus la curtea sa de la Cetinje, din Muntenegru, prima carte tipărită pe pământ românesc, *Liturghierul* (1508), îl urmează la tronul Țării Românești Mihnea cel Rău (1508-1510), fiul lui Vlad Țepeș, Vlad cel Tânăr (1510-1512) și Neagoe Basarab (1512-1521), care se bucura de sprijinul unei influente familii de boieri, cea a Craioveștilor.

În timpul domniei sale Neagoe Basarab a realizat importante acte de cultură. Dan Zamfirescu evidențiază „trei dintre momentele sale fundamentale aparținând artei, creației populare și literaturii culte” românești [1]. Acestea sunt: construirea Mănăstirii de la Argeș, inspirarea motivului baladei *Meșterului Manole* și apariția *Învățăturilor lui Neagoe Basarab către ful său, Theodosie*, prima mare capodoperă românească, redactată în slavonește. Totodată, a fost un protector al așezămintelor mănăstirești de la Muntele Sinai, Ierusalim, Asia Mică, Muntele Athos, cărora le face importante danii în bani, și odoare. Patronează tipărirea de către Macarie a *Tetraevanghelului slavon*, continuând opera înaintașilor săi, de tipărire a unor cărți pentru românii din toate provinciile și pentru întregul Răsărit ortodox.

Pe marginea acestei remarcabile realizări, care sunt *Învățăturile*, s-au iscat numeroase controverse privind paternitatea lor, formulându-se în timp diverse ipoteze de către cercetătorii români sau străini. Nu insistăm asupra lor putând doar afirma că o asemenea capodoperă a scrisului nu putea fi realizată decât de către o persoană cu o vastă cultură și o mare dragoste pentru frumos, acesta fiind, prin tot ceea ce a întreprins în timpul domniei, doar Neagoe Basarab.

Scrisă pe parcursul a mai multor ani, probabil la Curtea de Argeș dar și la Târgoviște, se adresa mai întâi celor doi fii ai săi, Petru și Theodosie, pentru ca după moartea celui dintâi să-i fie dedicată exclusiv lui Theodosie. Este un original manual de educație morală și politică pentru viitorul domn, moștenitorul său. El nu este singular în epocă. În *Istoria literaturii române* [2], se evidențiază și alte analogii în literatura bizantină (*Învățăturile lui Vasile Macedoneanul către fiul său Leon*; *De administrando imperio* a lui Constantin Porfirogenetul) și slavă (*Învățăturile cneazului rus Vladimir Monomah către fiii săi*). De subliniat că în același timp apărea și *Principele* de Niccolo Machiavelli.

Sunt indicate și sursele de inspirație: în primul rând *Biblia*, apoi unele scrieri mistico-ascetice sau hageografii și cărți populare (*Varlaam și Ioasaf*, *Alexandria*, *Fiziologul*).

Învățăturile au două părți, cărora li s-au adăugat *Scrisoarea către oasele Maicii sale* și *Rugăciunea la ieșirea sufletului*. Prima parte, așa cum ni s-a păstrat, este o enumerare de texte religioase, rugăciuni interminabile, unele proslăvind superioritatea omului, capacitatea lui de a-și alege calea spre fericirea veșnică, nevoia să *cinstim și să slăvim pre ziditorul nostru și să mulțumim celui ce ne-a făcut și ne-a cinstit*, dându-ne „trup”, „gură”, „ochi”, „limbă”, „urechi”, „picioare”.

Se disting, de asemenea, povestea celor patru coșciuge, cea cu șarpele care-și păzește capul cu orice preț, omul care-și apără sufletul sau porumbelul care înainte de a înghiți grăuntele, luat în plisc, trage cu ochiul la uliul ce-l pândește” [3].

Cea mai importantă parte a *Învățăturilor* este de ordin religios sau politic. Pagini elegiace de o mare frumusețe morală sunt cele prilejuite de reîngroparea mamei sale și a fiilor săi dispăruți prematur: *Acum, o, maica mea și născătoarea mea, [iau] ertăciune de la părinți și de la frați, că voi să încep a grăi cătră tine cu multe lacrimi și cu grele suspini și nenumărate. Ci te rog să mă ascuți cu dragoste, că voi să îndrăznesc să fac orație cătră oasele tale cele ostenitoare. O, maica mea și dulceața inimii mele și roaba Dumnezeului meu, Neago, câtă dosadă ai avut pentru mine, fiind multă vreme sărcinată cu mine, ziua și noaptea; și încă nu numai zioa și noaptea, ci în toată vreme și în tot ceasul ai fostu însărcinată și împovărată cu trupul meu, până în vremea ceia ce-ți veni porunca lui Dumnezeu să mă naști* [4].

Apare motivul numit „fortuna labis”, al vieții privită ca ceva efemer, totul fiind ca un fum trecător: *Spune-mi acum, ticăloase suflete, unde este domnia noastră? Unde este muma noastră? Unde sunt feciorii și fetele noastre? Unde este slova cea deșartă*

a lumii acesteia și bucuria ei... Unde este aurul și argintul dintr-această lume, ticăloase suflete? Răspunsul vine implacabil: Acum, trupurile și sufletul meu, toată slova lumii acestia o am lăsat și mărețele și trufia noastră o am părăsit și să răsipiră de la noi ca un fum, când îl lovește un vânt mare și cu ploae repede.

De o valoare deosebită sunt sfaturile politice, dintre care se remarcă cele pentru numirea în dregătorii, cinstirea boierilor și slujitorilor, orânduirea ospetelor, primirea și trimiterea solilor, purtarea războaielor, ținerea unui scaun de judecată.

Pe tineri îi sfătuiește să nu pribegească prin țări străine, oricât de greu le va fi: *Nu faceți ca pasărea ceia ce se cheamă cucu, care-și dă oaale dă le clocescu alte păsări și-i scot puii, ci fiți ca șoimul, și vă păziți cuibul vostru.* Sfatul, de o mare actualitate și azi, era dat din propria sa experiență: *Că și eu însumi am fost pribeg, pentru-aceia vă spui că iaste trai și hrană cu nevoie pribegia, și ești de toți oamenii dosădit, încă și de copii cei mici, și de carii sunt mai răi. Pentru aceia să nu faci așa, că mai bună iaste moartea cu cinste, decât viața cu amar și cu ocară [5].*

În vremuri de război este sfătuit să nu se înconjoare de oameni fricoși: *Și de aceasta, fătul meu te învăț să nu umbli cu oamenii cei fricoși, ca nu cumva să pierzi cinstea mea și moșia ta... . Domnul trebuie să meargă în fața oștirii sale: Iar tu să mergi dreptu față la față spre vrăjmașii tăi, fără nici o frică; iar căci vor fi ei mulți, nimic să nu te înfricoșezi, nici să te îndoiești. Că omul viteazu și războinic nu să sparie de cei mulți; ci cum răsipește un leu o cireada de cerbi, și cum omoară un lup o turmă de oi, oricât de mare [...] așa și omul viteaz și bărbat hrăbor nu se înfricoșează de oameni mulți [6].*

Adevărat tratat de morală creștină, *învățăturile* se încheie cu cuvântul autorului și o rugăciune în ceasul morții: *Miluiaste-mă, Iisusul meu cel dulce și Dumnezeuul meu, miluiaste-mă! Că tu ești inviiarea și viața mea!*

Că acum eu intraiu în pomenirea morții, că cu totul mă îmbrăcai în grijă, în tristăciuni și în frică, cugetând cum voi să mă întâmpin cu judecata ta cea înfricoșată și sufletul meu cel ticălos cum va trece prin vămile cele nefățarnice. Și văzuiu, Dumnezeul meu, ceasul morții mele apropiindu-se și fuiu părăsit de toți câți fuseră ai miei, și-mi fu a călători pre calea cea de întristăciune și să intru prin ușile strimării. Și după acea cale de întristăciune și dintr-ăcele uși strimte sau mă voi putea izbăvi, sau ba, ca să văzu și eu fața ta cea luminată, Dumnezeul meu [7].

O caracterizare remarcabilă a timpului și personalității domnului a făcut-o Bogdan Petriceicu Hasdeu: „Neagoe Basarab, acest Marc Aureliu al Țării Românești, principe artist și filosof, care ne face a privi cu uimire, ca o epocă excepțională de pace și cultură în mijlocul unei întunecoase furtune, mai mulți secole, scurtul interval dintre anii 1512-1521” [8].

Note

1. Cf. Dan Zamfirescu, *Expresia generală a vechii civilizații românești*. În: „Istorie și cultură”. Vol. I. București, Editura Roza vânturilor, 2003, p. 154.
2. *Istoria literaturii române*. Vol. I. București, Editura Academiei Române, 1964, p. 280.
3. Ion Rotaru, *Literatura română veche*. București, Editura Didactică și Pedagogică, 1981, p. 45.
4. *Ibidem*, p. 46.
5. *Ibidem*, p. 50.
6. *Ibidem*, p. 52.
7. *Învățăturile lui Neagoe Basarab către ful său Theodosie*. Chișinău, Editura Litera, 1997, p. 293-294.
8. B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*. Vol. II. București, 1879, p. 439.